

8.2. Bračna struktura stanovništva

Bračna struktura stanovništva odnosi se na raspodelu stanovništva prema kategorijama bračnog stanja. Reč je, dakle, o osobinama pojedinaca, a ne o brakovima kao asocijacijama stanovništva.

Domaća statistička služba registruje samo 4 osnovna bračna statusa, koja se izvode na osnovu toga da li je lice sklopilo građanski tj formalno pravno važeći brak. Ta lica spadaju u kategoriju oženjenog/udatog stanovništvo. Svi ostali, koji nisu u braku, svrstani su u 3 kategorije: neoženjeno/neudato (kod nas se koristi i izraz celibateri), razvedeno i udovičko stanovništvo.

U razvijenim državama Zapada, pored zvaničnih brakova registruju se i izvanbračne unije, kohabitacije, budući da je stanovništvo široko zahvaćeno individualizacijom životnih stilova, tj različitim modelima i putanjama odrastanja s jedne, kao i tranzicija u bračno-porodičnu fazu, s druge strane. Shodno tome, u ovim populacijama se, osim bračnog, registruje se izvanbračni status stanovništva (tabela 1)¹.

TABELA 1. RELATIVNI BROJEVI ISPITANIKA KOJI TRENUTNO NE ŽIVE U UNIJI (N), ISPITANIKA KOJI ŽIVE U BRAČNOJ (B) ILI KONSENZUALNOJ UNIJI (K), PREMA STAROSTI U VREME INTERVJUA; FFS UZORAK ŽENSKE POPULACIJE*													
		Starost u vreme intervjuja											
		20-24			25-29			30-34			35-39		
Država	Godina	N	B	K	N	B	K	N	B	K	N	B	K
Poljska	1991	49	51	0	19	81	0	13	87	0	13	87	0
Italija	1995/96	88	11	1	47	50	3	18	79	3	15	83	2

¹ Kao što se iz tabele može videti, kada je reč o novim tipovima izvanbračnih unija, Poljska je na začelju država, u kojoj kohabitacije gotovo da i nema. Vodeća država je Švedska, gde svaka treća žena, stara 25-29 godina živi u kohabitaciji. Države severne i južne Evrope pripadaju grupi u kojoj je fenomen malo ili srednje rasprostranjen. Države zapadne Evrope raspoređene su između srednjeg i visokog ranga, zajedno sa Kanadom i Novim Zelandom, a bivše socijalističke zemlje centralne i istočne Evrope su između srednjeg i niskog ranga. Ne postoji izražena pravilnost u distribuciji fenomena na liniji Istok – Zapad. Tako, na primer, Belgija se nalazi pri dnu liste zemalja zajedno sa Litvanijom i Istočnom Nemačkom, dok su se na drugoj strani, Slovenija i Estonija našle u zajednici sa Zapadnom Nemačkom i Kanadom.

Litvanija	1994/95	46	52	3	23	74	3	20	78	3	22	75	3
Mađarska	1992/93	46	46	7	20	76	4	16	80	4	17	78	5
Španija	1995	76	18	5	37	58	5	17	80	4	10	85	4
Belgija	1991/92	56	32	12	17	72	11	11	83	5	12	84	5
Latvija	1995	54	36	9	30	59	11	25	67	7	25	69	6
I. Nemačka	1992	52	32	16	25	63	12	19	74	7	19	76	6
Estonija	1994	36	43	21	24	60	14	21	67	11	25	61	12
Z. Nemačka	1992	69	19	12	37	49	14	23	68	9	23	70	7
Slovenija	1995	55	29	16	14	71	15	9	81	10	9	85	7
Kanada	1990	65	19	16	30	54	17	21	66	13	23	69	8
Švajcarska	1994/95	60	15	25	27	53	20	19	70	11	18	75	7
Austrija	1995/96	61	14	25	30	50	21	17	73	10	18	74	8
Novi Zeland	1995	57	14	29	30	49	21	22	63	15	21	70	9
Norveška	1988/89	42	25	33	23	56	22	18	70	12	16	79	5
Francuska	1994	62	14	24	31	46	23	23	63	14	20	72	8
Nizozemska	1993	63	16	21	27	49	24	17	71	12	16	77	7
Finska	1989/90	47	21	33	27	48	25	16	69	15	17	76	7
Švedska	1992/93	43	13	44	28	41	31	20	54	26	22	63	15
* Napomena: Zbir udela N, B, C ne iznose uvek 100 zbog zaokruživanja Izvor: podaci nacionalne ankete u okviru FFS projekta i/ili Zvanični državni izveštaji, Klijzing and Macura, M.M. (1997:5)													

Štaviše, u društvima pozne modernosti, registruju se i namere stanovništva u bliskoj budućnosti (tabela 2).

U tabeli 2 prikazan je partnerski status žena, starih 20-39 godina u izabranim evropskim državama Zapada i Istoka, koji uključuje različite tipove životnih aranžmana, od samačkog (lica koja nemaju stalnog partnera) do bračnog i izvanbračnog, s tim što se daje uvid i u buduće planove².

² Iz podataka tabele 2 vidi se da je sklonost ka braku nešto veća na Istoku nego na Zapadu Evrope, tako da najveće udele bračnosti pokazuju žene iz bivših socijalističkih zemalja, koje su fazi poodmakle ili dovršene tranzicije ka tržišnoj privredi (Poljska, Mađarska). Opcija braka visoko je zastupljena i u Belgiji, a potom u južnoj Evropi (Španija). Najmanju sklonost ka ovoj instituciji pokazuju Austrijanke i Finkinje. Obrnuto, poslednje u najvećoj meri preferiraju kohabitacije, dok je ova alternativna partnerska forma najmanje izražena u Poljskoj, Italiji i Španiji. LAT unija najraširenija je u Italiji, dok je u Zapadnoj i Severnoj Evropi njen udeo ujednačen (svaka sedma ispitanica živi ovim stilom). "Single" status najrasprostranjeniji je u Poljskoj, Španiji, Italiji, Nemačkoj, Finskoj. Postepeni prelazak iz LAT unije u kohabitaciju optira većina

Tabela 2. Partnerski status, žene stare 20-39 godina									
	Austrija	Finska	Belgija	Nemačka	Mađarska	Italija	Latvija	Poljska	Španija
	1995-96	1989-90	1991	1992	1992-93	1995-96	1995	1991	1994
% žena koje su u:									
braku	52.2	50.9	69.9	54.1	70.4	54.2	58.5	73.5	59.3
kohabitaciji	16.2	16.7	7.6	10.0	5.2	2.2	8.2	0.1	4.4
LAT – u	13.7	12.8	13.3	13.2	9.5	20.5	14.4	2.8	13.2
nisu u uniji	18.0	19.6	9.3	22.7	14.9	23.1	18.9	23.5	23.1
% žena koje su trenutno u LAT uniji:									
žele da ostanu u LAT uniji	52.7	43.9	-	69.2	48.8	43.4	-	-	29.8
moraju da ostanu u LAT –u	34.3	47.8	-	30.8	32.1	36.2	-	-	49.5
% žena koje su sada u LAT uniji a koje nastoje da:									
žive u kohabitaciji u naredne dve godine									
Da	56.6	50.7	34.0	30.3	16.1	11.0	12.9	-	18.7
ne znaju	-	15.6	14.9	45.1	35.1	8.6	32.3	-	20.8
se udaju u naredne dve godine									
Da	20.3	12.0	51.6	10.8	32.8	40.7	13.8	-	34.5
ne znaju	-	40.9	8.3	42.0	28.8	14.1	37.5	-	23.5
neće se ni udati niti će živeti u kohabitaciji									
	46.2	28.5	38.5	22.2	21.4	38.0	42.2	-	26.4
<i>Izvor: Preračunala Antonella Pinnelli, na osnovu Family Fertility Survey, PAU, Ekonomska komisija UN (2001: 119)</i>									

Bračna i partnerska struktura stanovništva oblikuje se posredstvom udruženog delovanja demografskog i društvenog razvitka, kao i činioca koji ih determinišu. Demografski okvir za analizu bračnog sastava stanovništva pruža bračni kontingent, tj lica starija od 15 godina³, kao i tzv ženidbeno udadbeni kontingent, koga čine lica starija od 18

žena u Zapadnoj i Severnoj Evropi, dok njihove "ispisnice" iz Istočne i Centralne Evrope preferiraju direktan ulazak i formalni brak. Najveći udeo trajnog celibata, sudeći prema iskazanim stavovima (koji su, kako ukazuju podaci, zastupljeni u veoma visokim procentima), može se očekivati u Austriji, Latviji, Italiji i Belgiji.

³ Starost od 15 godina se uzima kao donja granica, budući da: 1) uvek postoji jedan deo populacije, mlađe

godina, koja nisu u braku.

U tabeli 1 dat je prikaz bračnih struktura stanovništva Srbije i grada Beograda, na osnovu popisa stanovništva, u periodu od 1971-2002 (tabela 3).

Tabela 3. Bračne strukture stanovništva Centralne Srbije, Vojvodine i Beograda, starijeg od 15 godina, 1971-2002, u %					
	Centralna Srbija				
	neoženjeni/ Neudate	oženjeni/ Udate	udovci/ udovice	Razvedeni/ Razvedene	Ukupno
1971	20.8	68.6	8.1	2.2	100.0
1981	19.2	69.5	8.3	3.0	100.0
1991	20.0	68.2	8.4	3.3	100.0
2002	24.1	61.4	10.6	3.9	100.0
	Vojvodina				
	neoženjeni/ Neudate	oženjeni/ Udate	udovci/ udovice	Razvedeni/ Razvedene	Ukupno
1971	22.2	66.0	8.9	2.7	100.0
1981	20.4	67.1	9.2	3.3	100.0
1991	20.0	66.3	9.8	3.9	100.0
2002	25.4	58.7	11.5	4.4	100.0
	Beograd				
	neoženjeni/ Neudate	oženjeni/ Udate	udovci/ udovice	Razvedeni/ Razvedene	Ukupno
1971	23.7	65.1	7.0	4.1	100.0
1981	21.4	65.9	7.0	4.8	100.0
1991	23.6	62.9	7.4	5.0	100.0
2002	27.7	56.7	9.9	5.6	100.0
<i>Izvor: Izračunato na osnovu podataka popisa, odgovarajućih godina</i>					

Kao što se može videti iz priložene tabele, kategorija oženjenih/udatih je u značajnom padu, udeo razvedenih u blagom, a obudovelih u značajnijem porastu, dok je udeo neoženjenih i neudatih u najvećem skoku, za čitavih 4-5%.

8.2.1. Celibat i sklapanje braka

Povezano sa gore navedenim promenama unutar demografskog okvira (bračnog kontingenta), tabela 4 pruža konkretan primer - kretanja generacija koje imaju najveće stope sklopljenih brakova. Iz tabele se jasno vidi opadanje brojnosti ovih generacija u slučaju

od 18 godina, koja je u braku; 2) na taj se način može sagledati brojnost generacija koje će uskoro ući u uzrast sve učestalijeg sklapanja braka.

Srbije, (bez Kosova i Metohije) tokom čitavog perioda. U Vojvodini se beleži blagi porast bračnog kontingenta, kao posledica masovnijeg talasa imigracije izbeglica i ratom pogođenih lica iz bivše savezne države, tokom poslednje decenije XX veka.

Tabela 4. Brojnost generacija koje najčešće sklapaju brak, Centralna Srbija I Vojvodina, 1971-2002					
		1971	1981	1991	2002
Centralna Srbija					
	15-34	1675832	1778408	1577860	1443642
	20-29	957498	812399	780748	738600
Vojvodina					
	15-34	609593	627891	544817	545451
	20-29	338764	291194	260199	278395
<i>Izvor: kao za tabelu 1.</i>					

Na bračnu strukturu stanovništva, pored demografskog okvira, deluju i procesi sklapanja i rastakanja (razvoda braka).

Osobine procesa sklapanja braka ili nupcijaliteta prikazaćemo posredstvom opšte stope, prosečnih godina stupanja u brak i broja sklopljenih brakova (tabele 5, 6 i 7).

Opšta stopa⁴ sklapanja braka (tabela 5) u Srbiji (bez Kosova i Metohije) gotovo da je prepolovljena, tokom poslednje tri decenije, što se prenelo i na početak novog milenijuma.

Tabela 5. Opšta stopa sklapanja braka, Centralna Srbija I Vojvodina, 1971-2002 (u ‰)		
Godina	Centralna Srbija	Vojvodina
1971	9.2	9.4
1981	7.4	7.6
1991	5.8	5.7
1992	5.9	5.9

⁴ Ova stopa nije najprecizniji pokazatelj jer u odnos stavlja broj sklopljenih brakova tokom jedne godine u odnosu na ukupno stanovništvo sredinom godine posmatranja, čime su obuhvaćena, kako 1) lica koja ne spadaju u bračni kontingent, tako i 2) sve kategorije bračnog stanja: oženjeni, celibateri, razvedeni i udovci. U odsustvu podataka o strukturama stanovništva po bračnom stanju u međupopisnim intervalima, a zbog potrebe upoređenja vremenskih serija i izvođenja zaključaka o kretanju nupcijaliteta, pribegava se prikazu posredstvom opšte stope.

1993	5.7	5.7
1994	5.7	5.5
1995	5.6	5.7
1996	5.1	5.5
1997	5.1	5.4
1999	4.7	5.2
2001	5.3	5.7
2002	5.6	5.5
<i>Izvor: Demografske statistike odgovarajućih godina, SZS, Beograd</i>		

Sledeće bitno obeležje braka je prosečna starost prilikom njegovog zasnivanja. Analitički značaj ove komponente dolazi do izražaja kod utvrđivanja istorijskih pa i savremenih tipologija bračnog ponašanja stanovništva. Doba života u kome većina muškaraca i žena stupa i bračnu zajednicu određeno je osobinama globalnog društvenog sistema, porodice i braka (Petrović, R, 1981).

Kao što vidimo iz podataka tabele 6, u Srbiji je izraženo odlaganje braka, tj značajno pomeranja sklapanja braka u kasnije godine. Prosečna starost mladoženje povećana je sa 25,5 na skoro 28 godina, a neveste sa oko 22 na 25 godina⁵.

<i>Tabela 6. Prosečna starost supružnika pri zaključenju prvog braka, Centralna Srbija I Vojvodina, 1970-2002</i>		
Godina	Centralna Srbija	Vojvodina
Starost muža		
1970	25.0	25.5
1980	26.2	26.2

⁵ Prosečna starost stupanja u prvi brak u razvijenim državama Evrope je znatno viša, tako da je recimo u ona iznosila (za žensko stanovništvo): u Holandiji, 2002g, 28, 2, u Velikoj Britaniji, u 2000, 27,2, u Švedskoj, 2002, 30, 1, a u bivšim socijalističkim državama centralne I istočne Evrope, ona je znatno niža, 24, 5 u Bugarskoj (2002), u Češkoj, 25,2 (2002), Rumuniji, 23,8 (2002), I Mađarskoj (25,5), (Council of Europe, 2003). Napominjemo da ne posedujemo novije podatke koji se odnose na muško stanovništvo, ali da su dosadašnja iskustva pokazala da je prosečna starost muškog stanovništva prilikom stupanja u prvi brak, po pravilu, par godina viša od ženskog (prim MB).

1990	27.5	27.2
1991	27.8	27.2
1992	27.6	27.3
1993	27.8	27.4
1994	27.2	27.1
1995	27.4	27.2
1996	27.6	27.3
1997	27.8	27.6
1998	28.0	27.7
1999	28.2	27.8
2000	28.3	28.1
2001	28.6	28.2
2002	28.7	28.6
Starost žene		
1970	21.4	21.8
1980	22.7	22.9
1990	23.7	23.6
1991	23.9	23.7
1992	23.8	23.6
1993	24.0	23.8
1994	23.7	23.8
1995	23.9	23.9
1996	24.2	24.0
1997	24.4	24.3
1998	24.6	24.5
1999	24.8	24.7
2000	24.9	24.9
2001	25.1	25.0
2002	25.3	25.3
<i>Izvor: kao za tabelu 4.</i>		

Opadanje opšte stope sklapanja braka podudara se i sa kretanjem broja sklopljenih brakova (tabela 7). Višedecenijski trend opadanja nupcijaliteta nastavljen je i tokom poslednje decenije XX veka, što se vidi iz kretanja broja sklopljenih brakova. Osnovni uzrok pada broja brakova u Srbiji jeste pad brojnosti generacija u kojima se on najčešće sklapa (15-35, i posebno 20-30 godina), posebno u periodu 1971-81, ali i promene u bihevioralnim modelima ili odnosu prema tradicionalnoj instituciji braka.

Tabela 7. Broj zaključenih i razvedenih brakova, Centralna Srbija i Vojvodina,

1971-2002		
	Centralna Srbija	Vojvodina
Godina	Broj zaključenih brakova	
1971	48529	18310
1976	44621	16934
1981	42021	15542
1986	38605	13778
1991	33698	11447
1993	33338	11462
1995	32295	11260
1997	29638	10706
1999	27165	10091
2001	30318	11088
2002	30775	11172
Broj razvedenih brakova		
1971	6318	3555
1976	7272	3645
1981	6206	3311
1986	6904	3444
1991	5459	2559
1993	5114	1678
1995	5057	2160
1997	4702	2280
1999	4531	1822
2001	5566	2269
2002	7449	2533
izvor: kao za tabelu 2.		

Najzad, u analizi nupcijaliteta, koristi se i verovatnoća sklapanja braka tokom života. Ona se računa sumiranjem aposteriornih verovatnoća sklapanja braka po starosti i polu (specifične stope sklapanja braka na 1000 lica izvan braka, bez množenja sa 1000). U tabeli 8 dat je primer stanovništva Vojvodine.

Tabela 8. Kumulirana verovatnoća sklapanja braka tokom života na jedinicu, Vojvodina, 1981-2002					
1981		1991		2002	
Muško	žensko	muško	žensko	muško	žensko

0.568	0.608	0.421	0.498	0.300	0.347
<i>Izvor: izračunato na osnovu popisa i demografske statistike</i>					

Iz tabele se jasno vidi silazni trend verovatnoće sklapanja braka kako za muško tako i za žensko stanovništvo Vojvodine, koja je u poslednje dve decenije gotovo prepolovljena (sa 0,6 na 0,3). U toku čitavog posmatranog perioda, kumulante muškaraca Vojvodine nešto su niže nego kod žena, usled većeg udela celibata kod muškaraca u godinama najčešćeg sklapanja braka. Međutim, celibat muškaraca u godinama najveće učestalosti sklapanja braka, nadoknađuje se češćim ponovnim sklapanjem braka tokom života, pa otuda niži udeli razvedenih i udovaca.

8.2.2. Nivo razvedenosti i proces razvoda braka

Pored celibata, kao mere rasprostranjenosti braka, nivo razvedenosti je još jedan strukturalni pokazatelj bračne strukture, od posebnog značaja prilikom tipološke analize bračnosti, tj svrstavanja populacije u određeni, tradicionalni ili moderan bihejvioralni model⁶.

Kretanje procesa razvoda brakova ili divorcijaliteta, kao strukturalnog činioca u formiranju bračne strukture, tj udela razvedenih, prikazaćemo posredstvom opšte stope, broja razvoda i prosečne starosti razvedenih lica.

<i>Tabela 9. Opšta stopa razvoda braka, Centralna Srbija I Vojvodina, 1971-2001</i>									
	1971	1981	1991	1993	1995	1997	1999	2001	2002

⁶ Iz istorijsko demografske literature, poznata je **tipologija bračne strukture** John Hajnal-a, (Glass and Eversley, 1965). Polazeći od kriterijuma rasprostranjenosti celibata i prosečne starosti pri sklapanju braka, Hajnal je početkom 20 veka formulisao 2 glavna tipa bračnosti: ne-evropski ili tradicionalni tip i evropski. Tradicionalni tip, gde je autor pomenuo i Srbiju 1900 godine, odnosi se na praksu ranog stupanja braka i izraženu razliku u starosti među supružnicima, u korist muškarca. Njegova poznata karakteristika je tzv univerzalna bračnost, tj sklonost ka tome da se veći deo života provede u statusu oženjenog/udatog i nizak udeo celibata i razvedenih. Evropski ili savremeni tip odlukuje viša prosečna starost pri sklapanju braka, manje starosne razlike među supružnicima i veći udeo celibata. U prostornom smislu, linija razgraničenja Zapada i Istoka je postavljena na pravcu Trst - Sankt Petersburg. Današnji autori smatraju da liniju treba pomeriti na Dubrovnik – Sankt Petersburg (Bobić, 2006).

Centralna Srbija	1.2	1.1	0.9	0.9	0.9	0.7	0.8	1.0	1.4
Vojvodina	1.8	1.6	1.3	0.8	1.1	1.1	0.9	1.2	1.2
<i>Izvor: kao za tabelu 2.</i>									

Tendencija stagnacije razvoda beleži se tokom dužeg vremenskog perioda Srbiji, na oba njena područja, o čemu svedoči stopa razvoda braka (broj razvedenih brakova na 1000 stanovnika). U tom pogledu, Srbija odstupa od ostalih populacija u posttranzicionoj fazi demografskog razvitka, što važi kako za visokorazvijena društva, pozne modernosti, tako i za države u postsocijalističkoj transformaciji. Iz tabele 9, vidimo da je incidencija razvoda bila veća na početku posmatranog perioda (1971), nakon čega dolazi do opadanja, sve do pred kraj 2000.

Promene u broju razvedenih brakova (tabela 7) korespondiraju sa promenama opšte stope. Iz tabele se vidi da je tokom sedamdesetih i osamdesetih godina zabeležen rast oba pokazatelja (broja i stope), koji je početkom 1990-tih, zaustavljen, da bi do kraja 1999 proces bio reverzibilan. Od početka XXI veka registruje se skok i broja i stope razvedenih brakova.

Prosečna starost prilikom razvoda braka u Srbiji (tabela 10) iznosi oko 40 godina za muško i oko 37 godina za žensko stanovništvo. Ovo je jedini pokazatelj bračnosti koji je u kontinuiranom porastu tokom višedecenijskog perioda. Njegov rast je delimično zaustavljen tokom 1990-tih godina, da bi poslednjih godina nastavio uzlazni trend.

<i>Tabela 10. Prosečna starost supružnika pri razvodu braka, Centralna Srbija i Vojvodina, 1971-2002</i>									
	<i>Starost muža</i>								
	<i>1971</i>	<i>1981</i>	<i>1991</i>	<i>1993</i>	<i>1995</i>	<i>1997</i>	<i>1999</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>
Centralna Srbija	35.6	37.5	38.8	38.6	39.3	39.5	39.0	40.4	40.7
Vojvodina	37.1	37.4	39.1	39.0	39.2	39.9	40.2	40.6	41.2
	<i>Starost žene</i>								
	<i>1971</i>	<i>1981</i>	<i>1991</i>	<i>1993</i>	<i>1995</i>	<i>1997</i>	<i>1999</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>
Centralna Srbija	32.5	34.2	35.5	35.1	35.8	35.9	36.7	37.0	37.3
Vojvodina	33.5	34.2	35.9	35.5	35.7	36.4	36.6	37.1	37.7
<i>izvor: kao za tabelu 2.</i>									

U čitavom posmatranom periodu, nivo razvedenosti nizak je u svim generacijama i kod oba pola, s tim što je kod ženskog stanovništva nešto viši. Istovremeno, primetna je, ipak, tendencija porasta ovog pokazatelja. Preciznije, porast je kod oba pola izraženiji u intervalu 1981-1991, kada je kod Vojvođana zabeležen trend rasta daleko iznad ostalih područja Srbije i Crne Gore (bez Kosova i Metohije), (Petrović, M, 1995, 1996). U intervalu 1991-2002, iako u daljem porastu, ovaj pokazatelj ne beleži dramatično visoke nivoe. Međutim, primetno je da se sve više lica nalaze u ovom statusu u starijim generacijama, iznad 40 godina kod oba pola. Viši nivoi razvedenosti kod starijih žena objašnjavaju se njihovom manjom sklonošću ka ponovnom sklapanju braka, kao i višim mortalitetom razvedenih muškaraca.

U tabeli 11 i 12 dati su komparativni pokazatelji bračnosti (stope nupcijaliteta i divorcijaliteta i stopa ukupne prve bračnosti) u širem evropskom okruženju.

Stopa ukupne prve bračnosti je analogna kumuliranoj verovatnoći sklapanja braka, a dobija se sumiranjem specifičnih stopa sklapanja prvog braka u odnosu na lica koja nisu nikada sklapala brak, izraženo na jedinicu (bez množenja sa 1000).

<i>Tabela 11. Opšte stope sklapanja i razvoda braka, Izabrane zemlje Evrope, 1970, 1980, 2002</i>						
	broj brakova na 1000 stanovnika			broj razvoda na 1000 stanovnika		
	1970	1980	2002	1970	1980	2002
Danska	7.4	5.2	6.9	1.9	2.7	2.8
Švedska	5.4	4.5	4.3	1.6	2.4	2.4
Finska	8.8	6.1	5.2	1.3	2.0	2.6
Austrija	7.1	6.2	4.5	1.4	1.8	2.4
Belgija	7.6	6.7	3.9	0.7	1.5	3.0
Holandija	9.5	6.4	5.2	0.8	1.8	2.1
Francuska	7.8	6.2	4.7	0.8	1.5	1.9
Italija	7.3	5.7	4.5*	...	0.2	0.7**
Češka R.	9.2	7.6	5.2	1.7	2.2	2.5
Mađarska	9.3	7.5	4.5	2.2	2.6	2.5
Poljska	8.6	8.6	5.0	1.1	1.1	1.2
Albanija	6.8	8.1	8.3***	0.8	0.8	0.7***

Rumunija	7.2	8.2	5.9	0.4	1.5	1.5
Ruska Federacija	10,1	10,6	7,1	3.0	4.2	5.9
Napomena *podatak se odnosi na 2001, **podatak se odnosi na 2000, ***podatak se odnosi na 1995,						
Izvor: Savet Evrope, 2003.						

U poređenju sa izabranim evropskim državama, Srbija pripada grupi zemalja sa srednje visokom opštom stopom sklapanja braka, u kojoj se nalaze zemlje južnog regiona i bivše socijalističke države. Prema prosečnoj starosti stupanja u prvi brak, populacija Vojvodine se još sedamdesetih godina približila tada dominantnom evropskom trendu. Međutim kada je razvod u pitanju, stanovnici Vojvodine imaju niže stope u odnosu na razvijenije evropsko okruženje, pa i bivše socijalističke države (sa izuzetkom Poljske).

Drugi relevantan pokazatelj u komparativnim istraživanjima je stopa ukupne prve bračnosti (žena), (Macura M, 1997:28, Council of Europe, 2003)⁷.

Tabela 17. Stopa ukupne prve bračnosti za žene, izabrane zemlje Evrope, 1970, 1980, 2002			
	1970	1980	2002
Švedska	0.62	0.53	0.49
Finska	0.94	0.67	0.64
Danska	0.81	0.53	0.73
Velika Britanija	1.04	0.76	0.54*
Francuska	0.92	0.71	0.59
Holandija	1.06	0.68	0.59
Belgija	0.98	0.77	0.46
Austrija	0.91	0.68	0.37**
Italija	1.01	0.78	0.62
Španija	1.01	0.76	0.59**
Grčka	1.05	0.87	0.52*
Poljska	0,91	0,90	0,57

⁷ Stopa je analogna stopi ukupnog fertiliteta, računa se, obično, za žensko stanovništvo, zbog povezivanja varijabli stupanja u prvi brak i rađanja. Predstavlja zbir specifičnih stopa sklapanja prvog braka, po starosti za žene. Kad je reč o poslednjem popisu, ovu stopu nije bilo moguće izračunati, budući da nije obkavljena publikacija o vitalnim pokazateljima za 2002.

Ruska Federacija	1,06	0,96	...
Češka R.	0.91	0.90	0.48
Mađarska	0.97	0.89	0.47
Rumunija	0.82	1.02	0.66
Albanija	0.75	0.77	...
BJR Makedonija	0.91	0.92	0.77**
Srbija i Crna Gora	0.92	0.82	0.66**
Vojvodina ****	1.15	0.99	0,43
Napomene:*podatak se odnosi na 2000,			
podatak se odnosi na 2001, ** podaci se odnose na 1981, 1991 i 2002.			
<i>Izvor: Council of Europe, 2003, za Vojvodinu izračunato na osnovu popisa i demografske statistike za odgovarajuće godine</i>			

Stopa ukupne prve bračnosti (žena) u svim državama Zapada i Istoka, u značajnom je padu, u većini je čak prepolovljena.

Što se tiče Srbije, na početku trećeg milenijuma, ova stopa je viša u odnosu na većinu razvijenih država severne i zapadne Evrope (sa izuzetkom Danske i Finske).

8.2.3. Činioci formiranja bračne strukture

Da bi se detaljnije ispitalo odvojeno delovanje 1) demografskog faktora (promena u starosno polnom sastavu bračnog kontingenta), od 2) bihejvioralnih promena (odnosa stanovništva prema braku), trebalo bi izvesti postupak standardizacije, kojim bi se izolovano posmatralo delovanje svakog od uzročnika.

Zbog ograničenosti prostora, to će za sada biti izostavljeno, ali je sasvim izvesno da bi kao rezultat dobili udruženo delovanje oba činioca i to u istom smeru, tj odlaganje braka, pod uticajem starenja bračnog kontingenta (smanjenja novoulazećih generacija, kao posledica pada nataliteta), te pomeranja zasnivanja braka u kasnije godine životnog ciklusa. Poslednji indikator, rasta prosečne starosti prilikom formiranja unija, ukazuje na promene u tradicionalnoj instituciji braka u pravcu rađanja postmodernog, »čistog odnosa«. Diverzifikacija i plurazacija partnerstava, uključujući i samačke faze u životu,

postrazvodne kohabitacije, LAT unije i slično nastale su pod delovanjem raznorodnih činilaca, koji se, sasvim uslovno, mogu sumirati kao 1) promenjen položaj i uloga žene u porodici i širem društvu, o čemu je bilo više reči u ranijim odeljcima o prirodnom kretanju, populacionoj politici i braku i domaćinstvu kao asocijacijama stanovništva) i 2) promene unutar muško ženske dijade, u njenom sadržaju i značenju za aktere (Bobić, 2003, 2004, 2006)

Opšti trend u društvima pozne modernosti, da se brakovi odlažu u sve kasnije godine života, uzrokovan je ne samo drugačijim odnosom prema tradicionalnoj instituciji braka, preispitivanjem, odlaganjem odustajanjem, već i svešću o tome da je životni vek produžen tj da se za ireverzibilne odluke u životu ima vremena i kasnije.

Beleži se, međutim, i novija pojava trajnog odustajanja od partnerstva ("committed singles"). Budući da je pojava u porastu, pojedini autori čak strahuju od toga da će aktuelna globalizacija ekonomije, prouzrokovati ne samo porast voljnog odustajanja od rađanja, ("sociološki sterilitet", "childlessness") usled tendencije opadanja državne podrške porodicama i deci, već i polarizaciju na dve grupe stanovništva u okviru porodičnih i izvanporodičnih domaćinstava.

Šira literatura:

Bobić, Mirjana (2006) »Blokirana transformacija bračnosti u Srbiji – kašnjenje ili izostanak »druge demografske tranzicije« u Tomanović, Smiljka (urednik) *Društvo u previranju; Sociološke studije nekih aspekata društvene transformacije u Srbiji*, Beograd: ISI FF

Bobić, Mirjana (2006a) «Od tradicionalnog domaćinstva do partnerstva» u *Naše Teme*, br 01, jun 2006, Beograd: Službeni Glasnik Republike Srbije

Bobić, Mirjana (2004) »Transformacija braka – strategije konzerviranja i odlaganja promena« u Milić, Anđelka et al, *Društvena Transformacija i Strategije društvenih*

grupa; Svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma, Beograd:ISI FF

Bobić, Mirjana (2004) “Domaćinstva Srbije na početku trećeg milenijuma - socio-demografska analiza”, *Sociologija*, br 4

Bobić, M (2003) *Brak i/ili partnerstvo, demografsko-sociološka studija*, Beograd: Čigoja štampa

Bobić, M (2001) “Tranzicija partnerstva - primer naselja Beograd”, *Zbornik Matice Srpske za društvene nauke*, 110-111, Novi Sad: Matica Srpska

Bobić, M (1999) “Brak i porodica” u Rašević, M et al *Razvitak stanovništva Srbije 1991-1997*, Beograd: Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka

Primeri za vežbanje:

1. Uporediti broj sklopljenih brakova i razvedenih brakova, po delovima Republike Srbije, od 1950-1999 ili kasnije godine (Demografska statistika odgovarajuće godine, Beograd: SZS, tabela 2-1)

2. Uporediti stope nupcijaliteta i divorcijaliteta za Srbiju, od 1950-1999 (isti izvor, tabela 2-2).

Posmatrati razvedene brakove po delovima Republike Srbije i u celini, prema obeležju prosečne starosti u periodu 1989-1999 (isti izvor, tabela 2-38).

3. Uporediti strukturu zaključenih brakova, prema ranijem bračnom stanju neveste i mladoženje, po delovima Republike Srbije tokom 1990tih godina (isti izvor, tabela 2-36)

4. Uporediti strukturu zaključenih brakova, prema ranijem bračnom stanju neveste i mladoženje u Crnoj Gori tokom 1990tih godina (tabela 2-36)

5. Uporediti strukture zaključenih brakova razvedenih žena u Crnoj Gori i Srbiji, od 1950 do 1999 (isti izvor, tabela 2-36)

6. Kako se menjala bračna homogamija prema ranijem bračnom stanju 1981 i 1999 u centralnoj Srbiji, a onda i u Vojvodini, i međusobno (tabela 2-36)

7. Opisati promene prosečne starosti prilikom sklapanja braka kod muškaraca i žena, u periodu 1950-1999, ili kasnije godine, po delovima SR Jugoslavije (Demografska statistika odgovarajuće godine, tabela 2-34)

8. U kojim delovima SR Jugoslavije su se odlike tradicionalnih brakova (veća razlika u starosti u korist muškaraca) najbrže «topile», a gde su se najduže održavale? (ista tabela)
9. Uporediti starosne strukture muškaraca i žena koji su sklopili brak i promene starosnih struktura u periodu 1950-1999 ili kasnije (isti izvor, tabela 2-32)
10. Opisati promene u maloletničkim brakovima po delovima Republike Srbije i u Crnoj Gori u periodu 1950-1999 ili kasnije (isti izvor, tabela 2-32)